

и коммуникативно-синтаксическую его организацию. Неодинаковые композиционные типы Сполипредикативных сложных предложений формируются под влиянием коммуникативных задач, авторской интенции, потенциальных возможностей модели предложения и участвуют в композиционной организации текста.

Таким образом, для классификационной систематики полипредикативных предложений в русском языке и других языков целесообразен типологический подход, при котором учитываются закономерности организации таких предложений в языках иного строя. Это могут быть тюркские языки, с одной стороны, и современный английский язык - с другой. Соотнесенность полипредикативных предложений с инвариантными синтаксемами также проливает дополнительный свет на их систематику. Такие выводы согласуются с последними достижениями в области теории общего языкознания.

Литература:

1. Абдуллаев, С. Н., Абдуллаева, Г. С. Вопросы моделирования простого предложения в русском и тюркских языках. / С. Н. Абдуллаев, Г. С. Абдуллаев // Русский язык за рубежом. -2022. -№ 54. - С. 20-23.
2. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов. -М.: Сов. энциклопедия, 1969. -607 с.
3. Богородицкий, В. А. Общий курс русской грамматики. 5 изд. / В. А. Богородицкий М. -Л., 1935.
4. Дебрени, М. Изъяснительные полипредикативные конструкции в русском языке и роль местоимения ТО в них. Дисс. ... канд филол. наук. - Новосибирск, 1985. -180 с.
5. Пешковский, А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. -М.-Л: Государственное издательство, 1928. -579 с.
6. Поспелов, Н. С. О грамматической природе сложного предложения / Н. С. Поспелов // Вопросы синтаксиса современного русского языка. - М., 1950. - С. 23-34.
7. Русская грамматика. Ч. 2. - М.: Наука, 1980.
8. Чабдарова, Н. Т. Простые предложения и синтаксические идиомы в русском языке / Н. Т. Чабдарова, С. Н. Абдуллаев // Вестник Иссык-Кульского университета. – 2021. – № 49. – С. 163-168. – EDN QLJZFI.

DOI: <https://doi.org/10.69722/1694-8211-2025-63-261-267>

УДК: 81'373

Жумабекова Б. А., PhD программанын докторанты

burul.jumabekova@bk.ru

ORCID: 0009-0003-8234-0833

К. Тыныстанов ат. БИМУ

Каракол ш., Кыргызстан

КЫРГЫЗ ЖАНА ОРУС АЯЛДАР КИЙИМ-КЕЧЕСИНИН САЛЫШТЫРМА ЛИНГВОМАДАНИЙ СЫПАТТАМАСЫ

Макалада кыргыз жана орус аялдарынын салттуу кийим-кечелерине байланыштуу лексикалык бирдиктер кыргыз жана орус тилдеринин материалдары боюнча салыштырма негизде талданат. Изилдөөнүн негизги максаты – эки элдин жашоо-шартына, тарыхына, дүйнө таанымына жана маданиятына жараша калыптанган кийим-кече лексикасынын семантикалык, структуралык жана этномаданий өзгөчөлүктөрүн лингвистикалык аспектиде ачып берүү. Макалада баш кийимдер, сырткы кийимдер, ички кийимдер сыяктуу тематикалык топторго бөлүнгөн лексиканын маанилик талаалары, структуралык түзүлүшү жана этимологиялык башаттары каралат. Ошондой эле, кийим-кечеге байланыштуу

фразеологиялык айкалыштар, алардын символикалык маанилери, тарыхый-этнографиялык түптөлүшү жана коомдогу социалдык (статус, жаш курак, үй-бүлөлүк абал) функциясы изилдөөгө алынат. Салыштырма талдоонун натыйжасында эки тилдеги лексиканын окшоштуктары жана айырмачылыктары аныкталып, алардын себептери (тарыхый байланыштар, жашоо образындагы айырмачылыктар) көрсөтүлөт. Изилдөө этнолингвистика, салыштырма тил илими жана маданияттаануу багыттарындагы жыйынтыктарды сунуштайт жана тилдин маданий кодду сактоодогу жана берүүдөгү ролун баса белгилейт.

Түйүндүү сөздөр: лексика, улуттук кийим, кыргыз тили, орус тили, салыштырма анализ, этнолингвистика, фразеология, символика, семантика, маданият.

Жумабекова Б. А., докторант PhD программы

burul.jumabekova@bk.ru

ORCID: 0009-0003-8234-0833

ИГУ им. К. Тыныстанова

г. Каракол, Кыргызстан

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КЫРГЫЗСКОЙ И РУССКОЙ ЖЕНСКОЙ ОДЕЖДЫ

В данной статье проводится всесторонний сопоставительный анализ лексических единиц, связанных с традиционной женской одеждой в кыргызской и русской культурах. Основная цель исследования – раскрыть в лингвистическом аспекте семантические, структурные и этнокультурные особенности лексики одежды, сформировавшейся в соответствии с условиями жизни, историей, мировоззрением и культурой обоих народов. В статье рассматриваются семантические поля, структурное строение и этимологические истоки лексики, разделенной на тематические группы, такие как головные уборы, верхняя одежда, нижнее белье. Также подробно исследуются фразеологические сочетания, связанные с одеждой, их символические значения, историко-этнографические основы и социальные функции в обществе (статус, возраст, семейное положение). В результате сопоставительного анализа выявляются сходства и различия в лексике двух языков, а также указываются их причины (исторические связи, различия в образе жизни). Исследование представляет важные выводы для этнолингвистики, сопоставительного языкознания и культурологии, подчеркивая роль языка в сохранении и передаче культурного кода.

Ключевые слова: лексика, национальная одежда, кыргызский язык, русский язык, сравнительный анализ, этнолингвистика, фразеология, символика, семантика, культура.

Zhumabekova B. A., doctoral student of the PhD program

burul.jumabekova@bk.ru

ORCID:0009-0003-8234-0833

K. Tynystanov Issyk-Kul state university

Karakol c., Kyrgyzstan

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE VOCABULARY OF KYRGYZ AND RUSSIAN WOMEN'S CLOTHING

This article provides a comprehensive comparative analysis of lexical units related to traditional women's clothing in Kyrgyz and Russian cultures. The main objective of the research is to reveal, from a linguistic perspective, the semantic, structural, and ethnocultural characteristics of clothing vocabulary that have formed in accordance with the living conditions, history, worldview, and culture of both peoples. The article examines the semantic fields, structural patterns, and etymological origins of vocabulary divided into thematic groups such as headwear, outerwear, and underwear. It also thoroughly investigates phraseological units related to clothing, their symbolic meanings, historical-ethnographic foundations, and social functions within society (indicating status,

age, marital status). As a result of the comparative analysis, similarities and differences in the vocabulary of the two languages are identified, and their causes (historical connections, differences in lifestyle) are indicated. The study presents important findings for ethnolinguistics, comparative linguistics, and cultural studies, emphasizing the role of language in preserving and transmitting the cultural code.

Keywords: *lexicon, national clothing, Kyrgyz language, Russian language, comparative analysis, ethnolinguistics, phraseology, symbolism, semantics, culture.*

Ар бир элдин тили – анын тарыхынын, маданиятынын жана дүйнө таанымынын күзгүсү. Айрыкча, улуттук кийим-кечеге байланыштуу лексикада этностук өзгөчөлүктөр айкын чагылдырылат [1]. Кыргыз жана орус тилдериндеги аялдардын кийим-кече лексикасы эки маданияттын ортосундагы айырмачылыктарды гана эмес, айрым орток мүнөздөрдү да ачып көрсөтөт. Бул макаланын максаты – эки тилдеги аялдардын улуттук кийим-кечеси боюнча лексикалык бирдиктерди салыштыруу, алардын маанилик талаасын аныктоо жана этномаданий байланышын көрсөтүү менен бирге, символикалык, фразеологиялык жана социалдык-функционалдык жактарын да лингвистикалык негизде изилдөө.

Алгач кыргыз жана орус аялдарынын улуттук кийим-кечегинин сыпаттамасын, алардын айырмачылыктары жана окшоштуктарын карап көрөлү.

Кыргыз аялдарынын улуттук кийим-кечегин туюндурган лексикалык бирдиктер:

Көйнөк – пахта кездемеден же жибектен тигилген узун кийим, түркүн түстүү кездемелерден тигилип, улуттук оюулар менен кооздолот.

Штан (ыштан) – кең, ыңгайлуу шым, көйнөктүн астынан кийилет.

Кемсел – жеңсиз сырткы кийим, көйнөктүн үстүнөн кийилет, көбүнчө баркыттан же башка кымбат баалуу кездемелерден жасалат.

Белдемчи – белге байлануучу кооздолгон кездеме, улгайган аялдар, келиндер кийишет жана анын жасалгасы үй-бүлөлүк абалды көрсөтөт.

Чыптама – төш жагы ачык, жеңдүү сырткы кийим, салттуу кийимдердин бири болуп саналат.

Тон – кышкысын кийилүүчү жылуу кийим, койдун же башка жаныбарлардын терисинен жасалат.

Жоолук/Элечек – башты жабуучу кийим, элечек үй-бүлөлүү аялдардын статусун көрсөтөт [10; 12].

Аталган кийим-кечектер пахтадан жасалган кездемелерден, жибек, баркыт, териден (кышкы кийимдер үчүн) тигилген [10].

Кыргыз аялдарынын кийим-кечегинде кызыл, жашыл, сары, көк түстөр көп колдонулат. Ар кандай оюулар менен шөкөттөлгөн, оюулар көбүнчө жаныбарлардын, өсүмдүктөрдүн жана геометриялык фигуралардын элементтерин камтыйт. Кыргыз элинде ар бир оюунун өзүнүн символикалык мааниси бар [1; 4; 10].

Аксессуарлар катары сөйкө, билерик, шакек, мончок, чач жасалгалары колдонулган [1, 4; 10].

Орус тилиндеги аялдар улуттук кийим-кечегин туюндурган тилдик каражаттар:

Рубаха – узун, кенен көйнөк, пахта же зыгырдан жасалган кездемеден тигилип, саймалар менен кооздолот.

Сарафан – жеңсиз көйнөк же юбка менен тигилген кийим, рубаханын үстүнөн кийилет, түрдүү түстөрдө болушу мүмкүн.

Понева – юбка, үй-бүлөлүү аялдар кийишкен, көбүнчө чакмак же сызыктуу сүрөтү болот.

Душегрея – жеңсиз же кыска жеңдүү жылуу кийим, көбүнчө баркыттан же башка

кымбат баалуу кездемелерден жасалат.

Кокошник – баш кийим, негизинен, майрамдарда кийилет, бермет, шуру жана башка жасалгалар менен кооздолот.

Жоолук – башты же ийинди жабуу үчүн колдонулат, түрдүү түстөрдө жана үлгүлөрдө болушу мүмкүн.

Лапти – кайың кабыгынан жасалган бут кийим, күнүмдүк турмушта кийилген [3; 6; 8; 11].

Аталган кийим-кечектер үчүн пахтадан, зыгырдан, жүндөн токулган кездемелер, баркыт, тери (кышкы кийимдер үчүн) колдонулган [3; 6; 8; 11].

Орус аялдарынын кийим-кечектеринде кызыл, ак, көк түстөр көп колдонулат. Саймалар өсүмдүктөрдүн, жаныбарлардын жана геометриялык фигуралардын мотивдерин камтыйт. Ар бир аймактын өзүнүн өзгөчө сайма үлгүлөрү болот. Аксессуарлар катары шуру, мончок, сөйкө, курлар колдонулган [3; 6; 11].

Кыргыз жана орус маданияттарында аялдар кийим-кечегиндеги окшоштуктар катары төмөнкүлөрдү көрсөтүүгө болот:

1) Узун кийимдер: эки маданиятта тең узун көйнөктөр аялдардын негизги кийими болуп саналат;

2) Баш кийимдер: жоолук башты жабуу үчүн колдонулат жана диний жана/же маданий мааниге ээ;

3) Жылуу кийимдер: кышкысын териден жасалган жылуу кийимдер (тон, шуба) эки элде тең кеңири таралган;

4) Сырткы кийимдер: кемсел (кыргыз) жана душегрея (орус) сыяктуу жеңсиз, жеңдүү сырткы кийимдер бар;

5) Кийимдердин жасалгаланышы: кыргыз маданиятында да, орус маданиятында да аялдар кийимдери сайма, оюу жана башка кол өнөрчүлүк элементтери менен кооздолот.

Ал эми айырмачылыктар катары буларды көрсөтүүгө болот деп эсептейбиз:

1) Кийимдин формасы жана бычылышы: кыргыздарда аялдар кийимдери көбүнчө кең, эркин кыймылга ылайыкталган, ал эми орус аялдарынын кийимдери түз же ичкерээк үлгүдө болгон;

Колдонулган материалдар: кыргыз аялдарынын кийимдеринде көбүнчө жибек жана баркыт колдонулса, орус аял кийимдеринде зыгыр жана пахтадан токулган кездемелер басымдуулук кылат;

Баш кийимдердин түрлөрү: элечек кыргыз аялдарынын өзгөчө баш кийими болуп саналат жана үй-бүлөлүк статусту көрсөтөт, ал эми кокошник орус аялдарынын майрамдык баш кийими болуп эсептелет;

Юбканын түрлөрү: кыргыз аялдарынын кийиминде, белдемчини эске албаганда, юбка өзүнчө элемент катары көп кездешпейт, ал эми орус аялдарынын кийиминде сарафан же понева кеңири таралган;

Бут кийимдер: кыргыз аялдары көбүнчө жумшак булгаарыдан жасалган маасы же өтүк кийишсе, орус аялдары кайыңдын кабыгынан жасалган лапти кийишкен;

Түстөр жана оюулар: Кыргыз оюулары көбүнчө жаныбарлардын жана геометриялык фигуралардын элементтерин камтыса, орус саймалары өсүмдүктөрдүн мотивдерине басым жасайт.

Бул салыштыруудан кыргыз жана орус аялдарынын улуттук кийим-кечектеринин негизги айырмачылыктарын жана окшоштуктарын көрө алабыз. Эки маданият тең өзүнүн уникалдуулугун сактап калган, бирок ошол эле учурда жалпы тарыхый жана маданий байланыштарды чагылдырган элементтер да бар.

Макаланын кийинки бөлүгүндө кыргыз жана орус тилдериндеги аялдар кийим-кечеги лексикасын салыштыруу аркылуу алардын лингвистикалык жана тарыхый-

маданий өзгөчөлүктөрүн аныктоого аракеттенели.

Кийим-кечек лексикасы – бул элдин маданиятынын, тарыхынын жана географиялык шарттарынын чагылдырылышы [1; 4; 6; 10]. Кыргыз жана орус тилдериндеги аялдар кийим-кечеги лексикасын салыштыруу аркылуу эки элдин тарыхый-маданий өзгөчөлүктөрүн төмөнкү аспектилерде аныктоого болот:

1. Тарыхый байланыштар жана өз ара таасир:

А) Башка тилден келген сөздөр. Тилдеги өздөштүрүлгөн сөздөр элдердин ортосундагы байланыштарды көрсөтөт. Мисалы, кыргыз тилинде орус тилинен кирген “юбка”, “көйнөк” (платье), “туфли” сыяктуу сөздөр орус маданиятынын таасирин билдирет. Ошол эле учурда, орус тилинде да кыргыз же башка түрк тилдеринен кирген сөздөр болушу мүмкүн, бирок кийим-кечекке байланыштуу мындай мисалдар аз кездешет [9].

Б) Материалдардын жана технологиялардын алмашуусу. Эгерде бир тилде башка тилден алынган материалды же технологияны билдирген сөз болсо, бул эки элдин ортосунда материалдык маданият жаатында байланыш болгонун билдирет. Мисалы, кыргыз эли орус маданияты аркылуу жаңы кездемелерди жана тигүү ыкмаларын үйрөнүшү мүмкүн.

2. Географиялык шарттар жана турмуш образы:

А) Кийимдердин функциясы. Кыргыз элинин кийимдери көчмөн турмушка ылайыкташкан, ошондуктан алар ыңгайлуу, жылуу жана узак жол жүрүүгө ылайыктуу болушу керек. Мисалы, чапан – бул узак жолдо салкын аба ырайынан коргогон сырткы кийим. Орус элинин кийимдери дыйканчылыкка жана отурукташкан жашоого ылайыкталган, ошондуктан алар күнүмдүк турмушта ыңгайлуу жана иштөөгө шарттуу болушу керек. Мисалы, сарафан – бул жайкысын иштөөгө ыңгайлуу кийим [11].

Б) Материалдардын жеткиликтүүлүгү. Кийимдердин жасалышында колдонулган материалдар географиялык шарттарга жараша болот. Кыргыз эли койдун жүнүн, терисин жана кийизди кеңири колдонсо [1; 4; 10], орус эли зыгыр, кебез жана жүндү колдонушкан [6; 8; 11].

3. Социалдык структура жана маданият:

А) Социалдык дифференциация. Кийимдер элдин социалдык статусун көрсөтүшү мүмкүн. Кыргыз элинде бай адамдар кымбат баалуу кездемелерден (мисалы, жибек, баркыт) тигилген кийимдерди кийишкен, ал эми карапайым эл жөнөкөй материалдарды колдонгон [1; 10]. Орус элинде дворяндар кымбат баалуу кездемелерден жасалган жана саймалар менен кооздолгон кийимдерди кийишкен, ал эми дыйкандар жөнөкөй жана практикалык кийимдерди кийишкен. Башка кийилген кокошник да аялдын статусун көрсөткөн [6; 8; 11].

Б) Үй-бүлөлүк абал. Кийимдер белгилүү даражада аялдын үй-бүлөлүк абалын көрсөтө алган [10]. Мисалы, кыргыз аялдарынын элечеги алардын үй-бүлөлүү экенин, ал эми үкүлүү топу (тебетей) турмушка чыга элек кыз экенин билдирген; ошондой эле үй-бүлө күтө элек кыздар белдемчи кийишпеген.

В) Ритуалдар жана каада-салттар. Кийимдер ар кандай ритуалдарда жана каада-салттарда маанилүү роль ойногон. Мисалы, кыргыз элинде тойдо кийилүүчү атайын кийимдер бар, ал эми орус элинде үйлөнүү үлпөтүндө кийилүүчү салттуу кийимдер бар.

4. Дин жана ишенимдер:

А) Диндин таасири. Ислам дини кыргыз аялдарынын кийимине (азыркы учурду эске албаганда) анчалык таасир эткен эмес, анткени кыргыз аялдары башынан эле жабык жана узун кийимдерди кийишкен. Христиан дини орус аялдарынын кийимине да таасир этип, жөнөкөй жана уяттуу кийимдерди кийүүгө үндөгөн.

Б) Символикалык маани. Кийимдердеги түстөр, оюулар жана жасалгалар символикалык мааниге ээ болушу мыйзам ченемдүү болгон. Мисалы, кыргыз оюулары жаратылышты, жаныбарларды жана үй-бүлөнү символдоштурса [1; 4; 10], орус саймалары

өсүмдүктөрдү, күндү жана түшүмдүүлүктү символдоштурушу мүмкүн [3; 6; 11].

5. Маданий алмашуу жана глобалдашуу:

А) Заманбап таасирлер. Азыркы учурда глобалдашуунун таасири менен эки элдин кийим-кечегинде заманбап элементтер пайда болууда. Мисалы, джинсы, футболка жана башка батыш стилиндеги кийимдер кыргыз жана орус аялдарынын гардеробунда кеңири колдонулууда.

Б) Улуттук өзгөчөлүктөрдү сактоо. Глобалдашууга карабастан, эки эл тең өздөрүнүн улуттук кийим-кечегинин элементтерин сактап калууга аракет кылууда. Улуттук кийимдер майрамдарда, фестивалдарда жана башка маданий иш-чараларда кийилет.

Корутунду:

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз жана орус аялдарынын кийим-кечегин жана аларды туюндурган лексикасын лингвомаданий аспектиде салыштыруу аркылуу эки элдин тарыхый байланыштарын, географиялык шарттарын, социалдык түзүлүшүн, диний ишенимдерин жана маданий өз ара таасирин аныктоого болот. Кийим-кечек лексикасы – бул эки элдин маданий мурасын түшүнүүгө жардам берген маанилүү булак.

Кыргыз жана орус аялдарынын кийим-кечесине байланыштуу лексикалык бирдиктер этностук өзгөчөлүктөрдү, маданият, салт-санааны жана аялдын коомдогу ролун айкын чагылдырат. Лексикалык, семантикалык жана маданий салыштыруу аркылуу эки элдин улуттук кийимдеринин өзгөчөлүктөрүн лингвистикалык жактан тастыктоого болот. Айрыкча, кийимге байланыштуу фразеологизмдер, символикалуу маанилер жана лексикалык бирдиктер тил аркылуу этностук дүйнө таанымдын бөлүгү экендигин далилдейт. Анткени сөздөн, башкача айтканда, тилдик каражат-бирдиктерден дүйнөнүн улуттук тилдик сүрөтү пайда болору белгилүү.

Адабияттар:

1. Антипина, К. И. Особенности материальной культуры и прикладного искусства южных киргизов / К. И. Антипина. - Фрунзе: Изд-во АН Кирг ССР, 1962. - 299 с.: ил.
2. Батманова, И. П. Лингвокультурология: учебное пособие / И. П. Батманова. - Бишкек: КРСУ, 2011. - 126 с.
3. Беловинский, Л. В. Энциклопедический словарь российской жизни и истории: XVIII – начало XX в. / Л. В. Беловинский. - М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. - 912 с.: ил.
4. Жумалиева, Г. К. Этнокультурные традиции в современной одежде кыргызов / Г. К. Жумалиева // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. - 2015. - Т. 15, № 12. - С. 52-55. <http://lib.krsu.edu.kg/uploads/files/public/7805.pdf>
5. Кыргыз Совет Энциклопедиясы: 6 томдук / Башкы ред. Б. Ө. Орузбаева. - Фрунзе: Кыргыз Совет Энциклопедиясынын башкы редакциясы, 1976–1980.
6. Маслова, Г. С. Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах XIX – начала XX в. / Г. С. Маслова. - М.: Наука, 1984. - 216 с.
7. Мелисова, Т. Роль лексики и грамматики в формировании личности и национального характера в языковой картине мира / Т. Мелисова, З. З. Абдуманова, Н. М. Гиляуизова // Вестник Исык-Кульского университета. - 2017. - № 44. - С. 233-236. – EDN TZTTUX.
8. Пушкирева, Н. Л. Женщины Древней Руси / Н. Л. Пушкирева. - М.: Мысль, 1989. - 286 с.

9. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. / М. Фасмер; Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. - 2-е изд., стер. - М.: Прогресс, 1986-1987.
10. Чочунбаева, Д. А. Кыргыздын салттуу кийим-кечеси: тарых жана маданият / Д. А. Чочунбаева. - Бишкек: Турар, 2015. - 288 б.
11. Шангина, И. И. Русский традиционный костюм: Иллюстрированная энциклопедия / И. И. Шангина, Н. Н. Соснина, И. А. Шангина. - СПб.: Искусство—СПБ, 2006. - 400 с.
12. Юдахин, К. К. Киргизско-русский словарь: В 2-х кн. / К. К. Юдахин. - М.: Советская энциклопедия, 1965.